

MEMÒRIES DEL VIATGE

1940-1975

MARTÍ MARÍN (DIR.)

JAUME V. AROCA
IMMA BOJ
IVAN BORDETAS
AMADOR FERRER
MARTÍ MARÍN
CARME RUIZ
JAVIER TÉBAR

mhic

Museu d'història
de la immigració
de Catalunya

Ajuntament
de Sant Adrià de Besòs

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació

Primera edició: abril del 2009

© del text: els autors

© d'aquesta edició: MHIC – Ajuntament de Sant Adrià de Besòs

Edita: MHIC – Ajuntament de Sant Adrià
Crt. de Mataró, núm. 124 · Masia Can Serra
08930 · Sant Adrià de Besòs
933 812 606 · www.mhic.net

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Formes Gràfiques Valls, SA

Dipòsit legal: T-136-2009

Índex

Glossari de sigles.....	8
Introducció	
Martí Marín	9
Fluxos, <i>stocks</i>, periodicitat i orígens	
Martí Marín	13
El viatge: canals d'informació, rutes, condicions i arribada	
Ivan Bordetas.....	33
Habitatge i assentaments, de la postguerra a l'estabilització	
Ivan Bordetas.....	51
La repressió de la immigració: les contradiccions del franquisme	
Imma Boj i Jaume V. Aroca	71
Immigració i treball a Catalunya, 1939-1975	
Javier Tébar	87
Creixement urbà i planificació urbanística	
Amador Ferrer i Carme Ruiz	117
Epíleg: de suburbis a barris, autoorganització, integració, protesta i politització	
Martí Marín	135

Introducció

Martí Marín

Introducció

Entre els arguments, necessàriament esquemàtics i simplificats, de la història que aprenem (?) a l'escola n'hi ha un, de l'era prehistòrica, que dona una directriu molt clara a les nostres ments en formació: un dels avenços en el pas del paleolític al neolític, al costat de l'agricultura, fou la sedentarització. En els temes que apareixen posteriorment no tornem a ocupar-nos de societats nòmades —d'aquelles que es mouen a la recerca de llocs millors per viure— perquè són una anomalia, un reducte del retard de la civilització: quan tornen a aparèixer ja és sota la forma de l'invasor "bàrbar" que destrueix una civilització "superior" en decadència (Grècia, Roma) o que l'amenaça greument (Occident cristià). Més endavant, quan apareguin els "nostres avantpassats" explorant, conquerint i colonitzant continents aquelles societats nòmades que descobreixin no poden sinó viure en un estadi anterior de civilització, en trànsit cap a l'extinció; de la mateixa manera que a les sedentàries que trobin se'ls busca alguna "pega" per no haver d'afrontar la inversió dels papers que té lloc. A "nosaltres", membres d'una societat aparentment sedentària i majoritàriament urbana, aquesta idea de nòmada com a "inferior", d'alguna manera, no ens planteja cap problema: encaixa perfectament amb els nostres prejudicis de superioritat i, per tant, els reforça. Tot i els esforços d'un cert discurs multicultural i les aportacions d'una antropologia molt crítica amb aquestes nocions evolucionistes de societats jerarquitzades en funció d'uns estadis del desenvolupament, en les nostres societats adultes, els prejudicis romanen.

Naturalment, aquestes idees preconcebudes acabem per utilitzar-les per interpretar la nostra quotidianitat i, així, el migrant esdevé el més semblant d'aquell nòmada dels llibres d'història: invasor i amenaçant, bàrbar i menys civilitzat —si no completament incivilitzat— o, en el millor dels casos, un fill de la desgràcia —pobresa, misèria, guerra— del que cal parar compte, potser tenir cura i, fins i tot, tal vegada "defensar-se". En qualsevol cas emigrar és una "desgràcia", una "anomalia", un fruit no desitjat de la "modernització" i no pas el que resulta de mirar la història de la humanitat en la seva complexitat: un recurs per reemprendre la vida en una altra banda quan hi ha motius per pensar que allà on som aquesta ja no ens satisfà, per motius múltiples i complexos.

Des d'aquest darrer punt de vista la mobilitat territorial dels éssers humans en el nostre present no és un fenomen anòmal ni a extingir: ans al contrari, és cada vegada més freqüent, perquè cada vegada és més fàcil desplaçar-se, àdhuc en les grans dis-

tàncies, de la mateixa manera que poden haver-hi molts motius per desitjar de fer-ho —econòmics, polítics, personals, etc. D'aquest salt endavant, veritablement revolucionari, dels desplaçaments, en el que anomenem les societats modernes, Wilbur Zelinsky en va dir la “transició de la mobilitat”, de la mateixa manera que abans altres investigadors havien caracteritzat altres transicions i revolucions modernes o “modernitzadores” —demogràfica, industrial, dels transports, etc.¹ En l'actual societat de principis del segle XXI ens desplaçem molt més i de manera més freqüent que en qualsevol època passada, tant a curtes com a llargues distàncies. No són només els llatinoamericans, xinesos, europeus de l'est, magrebins i subsaharians els qui es desplacen cap a nosaltres, els “nostres” caps i tècnics superiors d'empresa, llicenciats universitaris, alts càrrecs de l'administració pública, etc. recorren el món sencer i s'hi instal·len sense que els veiem com a migrants —a Brussel·les, Nova York, Singapur, Managua, Buenos Aires, etc. Per a nosaltres són dirigents, professionals, comercials, restauradors, professors, cooperants, etc., encara que acabin per arrelar en aquests llocs de forma permanent i hi vagin per motius similars —econòmics, polítics i personals.

I no només això. Els processos d'urbanització massiva a què s'ha vist subjecta la societat contemporània en els dos darrers segles fan que la immensa majoria dels urbanites tinguem avantpassats migrants de més curta o més llarga distància. A Catalunya aquest és un fet del qual hi ha una intensa memòria viva. Tot sovint no cal remuntar-se en més d'una o dues generacions en el nostre arbre genealògic per descobrir-ne un —aragonès, murcià, andalús, valencià, extremeny—, de la mateixa manera que qualsevol natural d'una ciutat “de tota la vida” només necessita remuntar-se pel seu passat familiar un parell o tres de generacions més per descobrir, perplex, que a ell li passa el mateix —vigatà de Tortosa, sabadellenc de Camprodon, barceloní de Ripoll. Si tots i totes som fills, néts o besnéts d'un procés migratori, per què no ens considerem tots plegats immigrants, doncs?

Les properes pàgines intentaran reflexionar sobre aquest tema a partir d'una experiència concreta, la de Catalunya sota la llarga dictadura franquista, 1939-1975. Veurem a través d'una suma de capítols temàtics, com es produí la migració. Podrem aproximar-nos a quines xifres mobilitzà, des d'on i a través de quin calendari (M. Marín, “Fluxos, stocks, periodicitat i orígens”). Ens endinsarem en quines foren les circumstàncies del viatge —la migració pròpiament dita— i la seva logística —perquè la tingué!— i com fou el procés dels primers assentaments urbans (I. Bordetas, “El viatge: canals d'informació, rutes, condicions i arribada” i “Habitatge i assentaments, de la postguerra a l'estabilització”). Veurem com es plantejaren les polítiques concretes de repressió de la migració i quines les seves conseqüències dramàtiques (I. Boj i J. Vallès, “La repressió de la immigració: les contradiccions del franquisme”). Analitzarem com tingué lloc l'accés al món del treball per part dels immigrants en el lloc de destí i com es concretà la seva implicació en les organitzacions obreres (J. Tébar, “Immigració i treball a Catalunya, 1939-1975”). Recorrerem el camí de com afrontaren les autoritats la planificació de les necessitats d'habitatge fruit del creixement urbà (A. Ferrer i C. Ruiz, “Creixement urbà i planificació urbanística”) i, finalment, veurem a través de quins

¹ ZELINSKY, Wilbur, “The Hypothesis of the Mobility Transition”, *The Geographical Review*, núm. 61, 1971.

Memòries del viatge, 1940-1975

mecanismes associatius s'implicaren en un definitiu arrelament (M. Marín, "Epíleg: de suburbis a barris, autoorganització, integració, protesta i politització").

No pretenem pas haver esgotat, ni de lluny, l'anàlisi de les migracions cap al nostre país en el període de referència. Tan sols cridar l'atenció sobre un fenomen complex i determinant per entendre la societat catalana present, sobre els precaris exercicis de memòria que se n'han realitzat i sobre els evidents oblits —en termes socials i polítics— que els nostres dies exhibeixen sobre el seu passat més immediat. A l'hora d'afrontar les migracions presents i les futures —car no sembla pas que aquesta tendència de l'anomenada modernitat hagi d'invertir-se, tot i que fem tants esforços per possibilitar que hom pugui residir en un lloc i treballar en un altre— ens caldrà tenir presents aquestes experiències passades però vives. Perquè ja ha passat abans que vingui "més gent de la que no hi cap", que no s'adaptin "als nostres costums", que pretenguin mantenir o reconstruir una part dels seus com a "refugi identitari" i que algú provi de "solucionar" el problema de la seva "arribada excessiva" per la via de la detenció, l'empresonament i la deportació, sense que arribi a "solucionar" res, òbviament. De la mateixa manera ja hem fet abans l'exercici equívoc d'homogeneïtzar els nouvinguts en un únic col·lectiu immigrant o immigrat, enfront de "nosaltres" els "autòctons" —catalans?, espanyols?—, com si el mer fet d'haver canviat de país —o de regió, comarca, població, etc.— bastés per conferir-los una identitat comuna per damunt de tots aquells trets que alimenten això que en diem "identitat".

Fluxos, *stocks*, periodicitat i orígens

Martí Marín

Memòries del viatge, 1940-1975

Fluxos, stocks, periodicitat i orígens

Martí Marín
professor d'història contemporània (UAB-CEFID)

Qui és migrant i quan deixa de ser-ho?

L'anàlisi d'un procés migratori no és un problema exclusivament de xifres —tot i que sol ser un dels aspectes de què més es parla—, però en la mesura que les qüestions que cal abordar abracen totes les vessants de la vida humana —socioeconòmiques i culturals— les xifres esdevenen una temàtica impossible d'obviar. De fet, sol ser la consciència de l'arribada d'una quantitat inusual de forasters d'una forma continuada a un lloc concret i les preocupacions —fonamentades o no— que desperta el fet, el que impulsa a transformar la constatació del *fet migratori* en el plantejament d'un "problema migratori". I en aquest punt les quantitats juguen un paper decisiu: tant les quantitats reals, constatables, com les quantitats "imaginades", aquelles que introdueixen en el vocabulari d'una comunitat els termes valoratius *allau* o, fins i tot, *inundació*, per referir-se al fenomen com a "problema" i, fins i tot, com a "perill". En qualsevol cas, no podem deixar de comptar migrants i, com veurem, de voler comptar-los sorgeix el primer i veritable problema.

Un migrant no és, com massa sovint sembla donar-se per fet, algú "de fora" que viu "entre nosaltres" —els qui ens autoqualifiquem d'autòctons—, un migrant és algú que es mou entre dos punts per canviar de residència, sigui de forma temporal o permanent. En aquest sentit, podem continuar qualificant de *migrant* algú que va efectuar un canvi de residència quinze o vint anys enrere i que ja no s'ha tornat a moure? Si en algun moment va ser —vist des del lloc d'arribada— un immigrant, ara és un immigrant i no resulta fàcil decidir a partir de quin moment va deixar de ser una cosa per transformar-se en l'altra.¹ En qualsevol cas hauríem de reservar la denominació migrant per a la persona que es mou o que fa poc que es movia i utilitzar migrant per a la que ja s'ha estabilitzat en un lloc nou. Així les coses els migrants serien els nouvinguts, un flux d'individus recent, i els migrats serien un *stock*, els qui han quedat després que el moviment s'aturés.

¹ Consideracions d'aquest tipus molt sòlidament argumentades en el volum DELGADO, Manuel, *Diversitat i integració. Lògica i dinàmica de les identitats a Catalunya*, Empúries, Barcelona, 1998, especialment als capítols "Qui pot ser «immigrant» a ciutat?", p. 29-44, "Diversitat cultural i integració social", p. 87-142 i "Les figures de l'exclusió", p. 143-190.

El problema de concepció enunciat no és l'únic que afecta la denominació *migrant*. Els límits a partir dels quals qualifiquem d'aquesta manera la persona que es mou és doble: es tracta de fronteres tant polítiques —administratives i objectivables— com ideològiques —mentals i, per tant, subjectives. No solem qualificar d'immigrant la persona que ha efectuat un canvi de domicili, excepte si per fer-ho ha travessat una d'aquestes fronteres i, encara, depèn de quina sigui la que ha creuat. Marxar de Puigcerdà per residir a Tortosa significa creuar tot Catalunya de nord a sud, creuant fronteres municipals, comarcals i provincials i canviar una zona de muntanya per una vall fluvial, però no implica sortir dels límits d'un territori considerat com a propi pels qui es consideren catalans. En la vida corrent ningú no el consideraria migrant, a diferència del que força persones pensarien d'un aragonès que anés a residir a algun poble de Lleida fent un recorregut força més curt en l'espai, creuant moltes fronteres menys i amb uns punts de sortida i d'arribada força més similars entre si.

Igualment considerem migrants les persones que mai no han canviat de residència i suposem que no ho són altres que sí que ho han fet. Per exemple, el fill d'un català nascut i criat a Buenos Aires passaria per català a Barcelona —si conserva l'idioma— després d'haver efectuat un llarg viatge cap a una terra que li és aliena a la seva experiència, en canvi, el fill d'un magrebí nascut a Vic seria considerat immigrant malgrat que mai no hagués viscut en altra banda. No només considerem o deixem de considerar migrant una persona en funció d'on ve, sinó que estenem o restringim aquesta consideració a persones diverses en funció de la percepció que en tenim.

Arribats a aquest punt ens cal establir algun tipus de criteri per definir el migrant i per poder, a continuació, procedir a quantificar la seva presència, com una contribució a entendre el fenomen en la seva complexitat. Per al que aquí ens interessa observar —tota anàlisi implica una tria prèvia d'esdeveniments— considerarem immigrants totes les persones que canvien de residència si, almenys, creuen una frontera municipal, tot i saber que a la Catalunya del segle XX aquest criteri implica considerar migrants persones que poden haver creuat uns pocs carrers entre ciutats com Barcelona i l'Hospitalet o Badalona i Sant Adrià de Besòs, per exemple, i obviar a qui s'hagi desplaçat, dins Barcelona, entre Nou Barris i el Poble Sec, que seria un trajecte força més llarg.² Per això considerarem unes migracions intraprovincials —les que tenen lloc entre municipis dins d'una mateixa província—, unes migracions intrarregionals —les que s'esdevenen entre províncies d'una mateixa regió o "comunitat autònoma" com avui se les coneix, se la consideri o no "nació", en uns altres termes— i unes migracions interregionals —les que s'esdevenen entre regions diverses del que coneixem políticament com a Espanya, per a algunes opcions polítiques "Estat espanyol". Aquesta opció no és "innocent" però tampoc merament ideològica: volem analitzar fluxos que es donen dins de Catalunya i fluxos que la transcendeixen; ens cal quantificar-los i disposem d'uns procediments i d'unes xifres bàsiques de població que, per al període franquista, estan disponibles a partir de criteris bàsicament provincials. No és excusa,

² L'investigador italià Maurizio Gribaudi va analitzar ja fa uns quants anys les migracions de finals del segle XIX i primers del XX en direcció a Torí, malgrat que els punts d'origen eren a la mateixa regió del Piemont, de la qual Torí és la capital. Vegeu GRIBAUDI, Maurizio; *Mondo operaio e mito operaio. Spazi e percorsi sociali a Torino nel primo novecento*, Einaudi, Torí, 1987.

és tan sols possibilisme: l'existència de noves dades en el futur ens podria fer canviar els càlculs i —ben segur— ens oferiria una major qualitat i complexitat del fenomen que provem d'explicar.

El registre de les migracions i els problemes que presenta

La confessió feta en el paràgraf anterior és important. Estem condicionats pel tipus de xifres disponibles a l'hora de treballar, xifres que han estat recollides, una majoria de vegades, amb objectius que no tenien res a veure amb la voluntat de registrar migracions. Per al període que ens ocupa en disposem de dos tipus fonamentalment: censals i padronals. Els censos són recomptes estatals fets en un moment determinat, instantànies de perfil fotogràfic, per dir-ho així, tancades a 31 de desembre de l'any utilitzat. En aquests només hi figuren el lloc de naixement i el lloc de residència present com a indicis que poden descobrir-nos una migració. Durant el franquisme aquests recomptes foren efectuats en quatre ocasions: 1940, 1950, 1960 i 1970. Ens caldrà utilitzar també el cens de 1981, ja en democràcia, per tancar d'alguna manera el procés, ja que demografia i política no van necessàriament de la mà. Els padrons són registres municipals d'actualització continuada. A diferència dels recomptes censals (*stocks*) haurien de reflectir el moviment (*fluxos*), en la mesura que hi haurien d'haver quedat recollides totes les altes i baixes de residència en el moment en què es produïren. Però el caràcter de registre permanent dels padrons ha estat fictici fins el 1996. Abans d'aquesta data els ajuntaments eren impulsats per l'Estat a efectuar recomptes molt similars als censos en els anys acabats en 5, per "actualitzar" un padró que no registrava aquestes operacions amb prou fidelitat, ni tan sols en els moments de "normalitat" en els quals no es donaven gaires més altes i baixes que les degudes a naixements i defuncions. En període franquista hi hagué aquesta mena d'operacions paral·leles als censos, però fetes pels ajuntaments a partir dels seus propis registres, el 1945, 1955, 1965 i 1975. Una vegada més hi podem trobar el lloc de naixement i la data d'inscripció en el registre com a dades que ens permeten constatar migracions.

Només el 1961, l'Instituto Nacional de Estadística (INE) —institució de la qual depenen els censos i que impulsa la revisió periòdica dels padrons— es va plantejar de registrar les variacions de lloc de residència a través d'una *Encuesta de variaciones residenciales* (EVR) que s'efectuava a partir de les dades del padró.³ L'experiència fou molt negativa. Els especialistes de l'INE constataren situacions greus de subestimació de canvis de residència que portaven a oferir xifres inversemblantment baixes fins el 1980. Entre 1981 i 1996 anà millorant a poc a poc la qualitat de l'EVR, però no es pot dir que resultés precisa fins el 1996, any en el qual el padró començà a ser un veritable registre continu. D'aleshores ençà les migracions han quedat molt més ben reflectides

³ La data és significativa del fet que el volum de les migracions s'havia incrementat prou en els anys anteriors com per generar preocupació i, alhora, del fet que es prestava ja més interès a registrar-les que no pas a combatre les migracions, com havia esdevingut a Barcelona, sobretot entre 1949 i 1957. Vegeu el capítol d'aquest mateix llibre a càrrec d'Imma Boj i Jaume Vallès (p. 71 i s.).

en la forma de flux que els és pròpia, sense que puguem pensar que aquest reflex és perfecte, de cap manera.⁴

Per a l'Espanya franquista ens hem de quedar amb el que ens diguin censos i padrons. I el problema és que no ens diuen gran cosa: només qui viu en un lloc havent nascut en un altre, però no quan hi va anar ni tampoc a quins llocs va anar entre la sortida del lloc d'origen i l'arribada al punt de residència del moment en el qual és comptat. Així, per exemple un individu podria haver marxat del seu punt d'origen el 1941, pocs dies després d'haver estat censat (1940) i haver residit a dos llocs diferents en els quatre anys següents fins a ser localitzat de nou en l'actualització del padró de 1945 en una tercera localitat. Aquesta persona hauria canviat de lloc de residència tres vegades i només podríem haver comptat la darrera d'aquestes migracions perquè és l'única que hauria deixat rastre oficial. De la mateixa manera hauria pogut tornar al seu punt d'origen poc abans de 1945 i pensàriem que mai no s'havia mogut. Per tant, a l'hora d'extreure dades del cens i del padró no aconseguirem mai dades de migrants sinó de migrats, és a dir, de persones que alguna vegada varen ser migrants però sense saber quan ho van ser. Podrem fer quadres de dades que ens diguin, per exemple, quants andalusos hi havia a Catalunya el 1970 però no saber quan hi van arribar. Fins i tot si restem els que tinguem comptats el 1960 dels que comptem el 1970 tampoc no ens sortirien els arribats durant la darrera dècada amb exactitud: el 1970 un nombre força important dels que hi havia el 1960 poden haver marxat o poden haver mort, de manera que la resta resultaria incorrecta per defecte. Tanmateix, a l'hora de quantificar els *stocks* per procedència no podem fer gran cosa més.

Això no obstant, aquesta mena d'operacions matemàtiques senzilles són les que més ens permeten una certa aproximació al fenomen migratori des d'un punt de vista quantitatiu, sabent que sempre seran xifres de mínims. La més coneguda de totes —que emprarem aquí de forma principal— és la dels *saldos migratoris*. S'agafen dues xifres de població, 1960 i 1970 per seguir amb el mateix exemple, i a la més propera (1970) se li resta la més llunyana (1960): el resultat és el creixement/decreixement total de la població. Com que hi ha dues causes per a aquest creixement o decreixement, migratori (sortides/arribades) i vegetatiu (naixements/defuncions), cal separar l'un de l'altre. Suposem que la resta ens ha donat que la població de referència ha crescut en 1.000 persones i que el registre civil ens diu que han mort a la localitat 175 individus i n'han nascut 435. Aleshores caldrà restar les defuncions als naixements (435-175) per saber quin ha estat el *creixement natural* (260). Si 260 persones són el creixement natural, la diferència entre el creixement total i el natural (1.000-260) serà igual al creixement migratori (740). El procediment és imperfecte perquè no ens diu ni quants migrants van arribar ni quants en van marxar, però ens indica la diferència entre uns i altres. Cal confessar que és d'aquesta forma indirecta com hem aconseguit mesurar les migracions del passat recent, perquè només així es pot arribar a entendre com de

⁴ Podem trobar valoracions de la qualitat de les dades amb què podem treballar a RÓDENAS, Carmen, *Emigración y economía en España (1960-1990)*, Cívitas, Madrid, 1994, i RÓDENAS, Carmen i MARTÍ, Mónica, "Migrantes y migraciones: de nuevo la divergencia en las fuentes estadísticas", *Estadística Española*, núm. 156, 2004, p. 293-321.

difícil resulta afinar en les quantitats en un tema en el qual tant es discuteix de quantitats.⁵

Cal observar que amb aquest procediment només estarem fent càlculs amb les persones que figuren en els censos i en els padrons i que, inevitablement, se'ns escaparan les que no hi figurin inscrites. Per al període que ens ocupa no figuren inscrites ni al cens ni al padró totes aquelles que vivien en habitatges il·legals —barraques, coves— o bé en situació irregular —rellogats en cases particulars, allotjats “provisionalment” amb parents—, dos tipus de situacions que foren molt freqüents fins pràcticament la darrera etapa del règim. Això vol dir que un individu allotjat de forma il·legal o irregular, posem per cas des de 1947, no figuraria al cens i/o al padró fins que no solucionés aquesta situació, potser el 1956, i, per tant, el comptaríem com arribat nou anys després, cosa que inflaria el nombre d'arribades dels anys cinquanta i infravaloraria les dels anys quaranta, en aquest cas. Com podeu comprovar, els problemes se'ns acumulen...

Les xifres bàsiques i el seu interès social

Utilitzant el càlcul descrit com a *saldos migratoris*, per al període que va des de principis del segle XX fins a l'any 1981 —el primer cens postfranquista—, s'obté a partir de les xifres oficials l'evolució de la població catalana que apareix recollida a la taula 1. Com es pot comprovar, tot el període és de creixement migratori positiu, i per al període que ens ocupa, s'inicia en la més immediata postguerra (1941-45), i s'accelera fins a assolir el màxim en termes absoluts i relatius en el quinquenni 1966-70, amb una única desacceleració intermèdia (1946-50) i una desacceleració final (1971-75) fins a arribar a una cota propera a zero (1976-81). Es pot interpretar com una onada completa, que seria la segona del segle si agafem el període més ampli, 1901-81, on es pot observar una primera onada anterior iniciada cap a 1915 i tancada durant els anys de la Segona República.

En el període 1911-36, doncs, s'havia viscut a Catalunya ja una onada migratòria similar a l'experimentada durant la dictadura posterior, que assolí el seu màxim absolut i relatiu en el quinquenni 1916-20. Aquesta primera onada havia comptabilitzat xifres que resisteixen perfectament bé la comparació amb l'onada de postguerra, tant pel que fa a xifres relatives —ja que el quinquenni 1916-20 superà en aquests termes el de 1966-70—, com pel que fa a xifres absolutes —atès que el mateix quinquenni seria, en això, comparable als de 1956-60 o 1971-75.

Aquestes consideracions numèriques, que podrien semblar purament descriptives i, per tant, mancades de tot interès, resulten bàsiques per enfocar el fenomen migratori de postguerra d'una forma correcta. Ens mostren que la situació posterior a la Guerra Civil no era en absolut nova, i que, per tant, d'alguna forma era previsible si el creixement urbà i industrial que l'havia induït reprenia la marxa —com era de sentit comú que el govern devia desitjar per al bé de la seva pròpia supervivència a llarg termini.

⁵ El problema s'aguditzava encara més en termes de migracions internacionals des del punt de vista dels països de sortida perquè els saldos no els serveixen de gran cosa per saber del cert quina quantitat de població “seva” resideix a l'estranger i quan han marxat, especialment si viatgem cap al passat. Per adonar-se de la dimensió del problema, vegeu BAINES, Dudley, *Migration in a Mature Economy. Emigration and Internal Migrations in England and Wales, 1861-1900*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

Fluxos, stocks, periodicitat i orígens

Lògicament això significa que les autoritats franquistes haurien pogut actuar, per tal de pal·liar els efectes socials més negatius del fenomen migratori, i aprofitar l'experiència de l'onada anterior.

Igualment ens mostren que la que hem anomenat segona onada del segle no fou tampoc un fenomen explosiu, que començà sobtadament quan ningú no se l'esperava. De fet, com qualsevol "onada", arrancà de manera progressiva tot i que accelerada, cosa que encara posa més dificultats per explicar un dels fenòmens que es recollirà més endavant: la imprevisió a l'hora d'afrontar els dèficits de serveis, i particularment el d'habitatge, que el creixement demogràfic comportà. D'alguna manera les autoritats haurien pogut "veure venir" els problemes d'habitatge i de serveis i actuar a temps, i no esperar al moment en què aquests dèficits s'havien convertit en endèmics. Que no ho fessin delata una opció conscient antimigratòria...

TAULA 1. POBLACIÓ DE CATALUNYA. CREIXEMENT NATURAL I IMMIGRATORI, 1941-1981

Any	Població total	Període	Creixement intercensal (%)	Creixement natural (%)	Creixement migratori (%)
1900	1.966.382	1901-05	58.160 (2,96)	42.564 (2,13)	15.596 (0,79)
1905	2.024.542	1906-10	60.326 (2,98)	42.253 (2,09)	18.073 (0,89)
1910	2.084.868	1911-15	55.181 (2,65)	33.489 (1,61)	21.692 (1,04)
1915	2.140.049	1916-20	204.670 (9,56)	2.062 (0,10)	202.608 (9,87)
1920	2.344.719	1921-25	166.922 (7,12)	59.569 (2,54)	107.353 (4,58)
1925	2.511.641	1926-30	279.651 (11,13)	64.925 (2,58)	214.726 (8,55)
1930	2.791.292	1931-36	129.494 (4,64)	55.579 (1,99)	73.915 (2,65)
1936*	2.920.786	1937-40	-29.812 (-1,02)	-65.906 (-2,26)	36.094 (1,24)
1940	2.890.974	1941-45	182.280 (6,31)	21.406 (0,74)	160.874 (5,56)
1945	3.073.254	1946-50	167.059 (5,44)	71.215 (2,32)	95.844 (3,12)
1950	3.240.313	1951-55	293.871 (9,07)	93.994 (2,90)	199.877 (6,17)
1955	3.534.184	1956-60	391.595 (11,08)	151.598 (4,29)	239.997 (6,79)
1960	3.925.779	1961-65	567.920 (14,47)	213.524 (5,44)	283.583 (7,22)
1965	4.493.699	1966-70	628.868 (13,99)	263.009 (5,85)	436.672 (9,72)
1970	5.122.567	1971-75	540.224 (10,55)	310.518 (6,06)	226.915 (4,43)
1975	5.662.791	1976-81	295.417 (5,22)	277.900 (4,91)	20.308 (0,36)
1981	5.958.208	Total	3.166.916 (113,46)	1.392.837 (49,90)	1.774.079 (63,56)

FONT: Elaboració pròpia a partir de CABRÉ i PUJADES (1989).

* El padró de 1935 fou substituït pel cens de la Generalitat de 1936, realitzat poc abans d'esclatar la Guerra Civil.

Una darrera consideració és necessària sobre les xifres absolutes: el total general de 1.774.079 individus en la perspectiva del segle —obviant que falten els darrers vint anys— no ens diu el nombre de migrants sinó el creixement migratori. Els migrants arribats des de fora de Catalunya foren més, presumiblement més de dos milions.

Respecte a la diferenciació entre xifres absolutes i xifres relatives, que també utilitzem, tampoc no està mancada d'interès en termes socials (gràfics 1 i 2). El càlcul en xifres absolutes (gràfic 1) ens permet reconèixer el perfil de les dues onades: una primera menor i una segona major. El càlcul en percentatge dels migrants arribats (gràfic 2) ens permet adonar-nos de quan aquests significaven un contingent més gran en

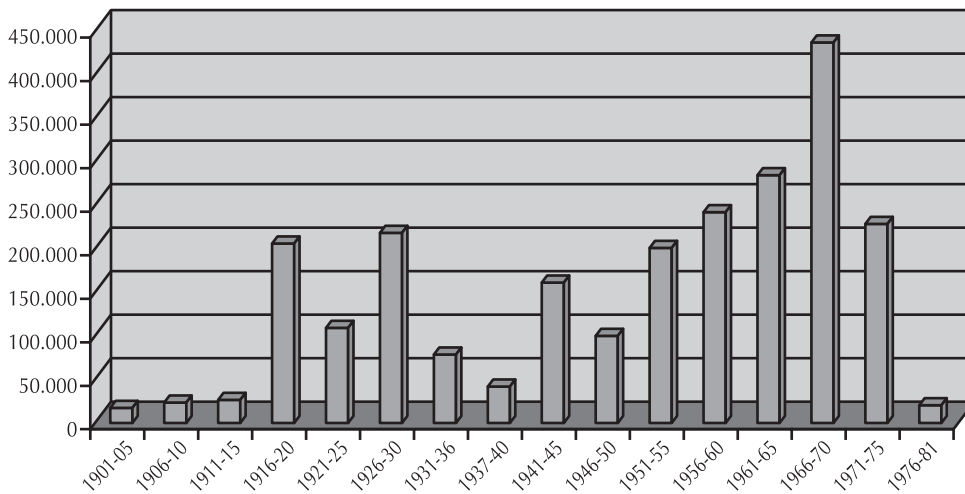

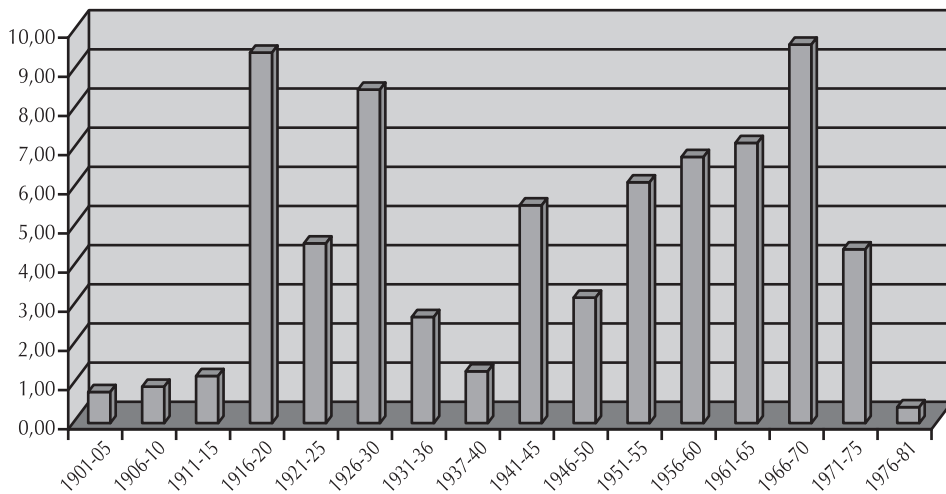
Memòries del viatge, 1940-1975

relació amb la població que ja residia a Catalunya. D'alguna manera, les dues onades s'assemblen més. No és el mateix que arribin deu mil persones a un territori poblat per un milió d'habitants que no pas que n'arribin cinc mil a un altre amb només vint mil. En el primer cas n'arriben el doble en termes absoluts, però en termes relatius en el segon cas s'experimenta un creixement del 25%, mentre en el primer és només de l'1%. La sensació d'allau o d'invasió, de què parlen alguns, seria ben diferent. És per això que cal, també, veure les variades experiències que ens poden indicar xifres referides a àrees geogràfiques diverses dins del mateix Principat.

GRÀFIC 1. POBLACIÓ DE CATALUNYA. CREIXEMENT IMMIGRATORI EN XIFRES ABSOLUTES, 1901-1981

GRÀFIC 2. POBLACIÓ DE CATALUNYA. CREIXEMENT IMMIGRATORI EN XIFRES PERCENTUALS, 1901-1981

TAULA 2. SALDOS MIGRATORIS A CATALUNYA, 1901-81. PER PARTITS JUDICIALS I PROVÍNCIES

	1901-10	1911-20	1921-30	1931-40	1941-50	1951-60	1961-70	1971-81*
Arenys de Mar	1.148	728	3.634	-861	382	426	10.504	
Barcelona	51.428	150.126	280.032	80.100	158.650	263.034	140.010	
Berga	1.263	2.742	4.164	-286	1.963	1.540	-10.677	
Granollers	1.723	2.377	6.948	3.752	-180	8.593	48.514	
L'Hospitalet	274	9.849	37.453	9.799	33.425	77.951	215.676	
Igualada	-355	202	-1.935	-459	182	-278	9.661	
Manresa	-3.348	7.464	5.699	370	7.377	12.628	6.736	
Mataró	-110	4.777	3.044	-775	3.946	10.158	34.828	
Sabadell	3.501	10.993	12.576	2.174	16.947	47.238	82.824	
St. Feliu de Llobregat	2.673	2.085	7.243	1.969	1.731	22.607	59.264	
Terrassa	809	8.139	11.678	726	16.958	33.352	53.191	
Vic	237	2.582	2.569	-471	745	1.322	2.009	
Vilafranca del Pen.	-906	-461	-785	-760	-2.643	-3.538	2.294	
Vilanova i la Geltrú	-1.225	1.571	3.761	319	2.423	4.580	8.235	
Barcelona [total]	57.112	203.174	376.081	95.597	241.906	479.613	663.069	187.683
La Bisbal	2.328	-4.229	-6.957	-4.356	-253	5.340	8.239	
Figueres	-981	-2.660	-6.941	-2.366	-1.396	-1.758	3.452	
Girona	2.204	3.195	5.679	5.917	3.754	4.482	17.372	
Olot	-47	419	-3.124	15	-1.704	-869	-576	
Puigcerdà	-459	-104	-1.356	-2.912	2.146	1.232	-2.179	
Sta. Coloma de Farners	-1.558	-1.091	-2.334	-219	1.155	1.943	12.257	
Girona [total]	1.487	-4.470	-15.033	-3.921	3.702	10.370	38.565	21.554
Balaguer	-2.965	290	-4.622	-3.597	-407	-1.809	-2.510	
Les Borges Blanques	-416	-1.333	-3.607	-3.541	-952	-3.065	-3.739	
Cervera	-2.477	-431	-2.657	-2.342	-441	-5.172	-3.843	
Lleida	6.580	8.505	-511	2.127	9.730	4.673	14.765	
La Seu d'Urgell	-1.027	-884	-1.078	-2.065	285	-2.515	-2.499	
Solsona	-1.900	-1.022	-106	-984	833	-3.003	-2.400	
Sort	-1.605	-24	-2.249	-2.259	-879	-842	-4.586	
Tremp	-2.786	-441	-170	-2.429	369	322	-5.261	
Vielha	-226	-436	-871	-1.568	714	-378	-1.775	
Lleida [total]	-6.822	4.224	-15.871	-16.658	9.252	-11.789	-11.848	-11.485

Fluxos, stocks, periodicitat i orígens

	1901-10	1911-20	1921-30	1931-40	1941-50	1951-60	1961-70	1971-81*
Falset	-4.173	-3.099	-5.950	-3.650	-1.671	-2.655	-3.838	
Gandesa	-2.956	708	-4.900	-5.008	-1.235	-937	-4.792	
Montblanc	-3.369	-1.267	-2.243	-2.446	-966	-3.713	-2.798	
Reus	-4.583	3.300	-796	1.113	1.936	4.642	19.589	
Tarragona	-1.829	4.516	1.176	4.263	2.796	2.859	30.120	
Tortosa	1.781	6.639	-2.404	2.588	4.021	-7.681	-833	
Valls	-2.464	-2.141	-1.996	-1.338	-438	-1.388	15.582	
El Vendrell	-2.316	-1.648	-1.767	-1.416	-586	485	4.640	
Tarragona [total]	-19.909	7.008	-18.880	-5.894	3.857	-8.388	57.670	45.658
Catalunya	31.868	209.936	326.297	69.124	258.717	469.806	747.456	243.365

FONT: Elaboració pròpia a partir d'Alfonso GARCÍA BARBANCHO (1967) i (1975) i del lloc web de l'INE.

* García Barbancho no va efectuar càlculs per partits judicials amb posterioritat a 1970.

TAULA 3. POBLACIÓ DE BARCELONA. CREIXEMENT NATURAL I IMMIGRATORI, 1930-1981

Any	Població	Període	Creixement intercensal (%)	Creixement natural (%)	Creixement migratori (%)
1930	1.055.565	1931-35	43.076 (4,08)	11.444 (1,08)	31.632 (3,00)
1935	1.048.641	1936-40	32.534 (3,10)	-20.531 (-1,96)	53.065 (5,06)
1940	1.081.175	1941-45	124.334 (11,50)	12.767 (1,18)	111.567 (10,32)
1945	1.205.509	1946-50	74.670 (6,19)	29.317 (2,43)	45.353 (3,76)
1950	1.280.179	1951-55	122.849 (9,60)	36.048 (2,82)	86.801 (6,78)
1955	1.403.028	1956-60	154.835 (11,04)	50.375 (3,59)	104.460 (7,45)
1960	1.557.863	1961-65	97.740 (6,27)	72.955 (4,68)	24.785 (1,59)
1965	1.655.603	1966-70	89.539 (5,41)	79.853 (4,82)	9.686 (0,59)
1970	1.745.142	1971-75	5.994 (0,34)	75.842 (4,35)	-69.848 (-4,00)
1975	1.751.136	1976-81	3.764 (0,09)	47.251 (2,70)	-43.487 (-2,48)
1981	1.754.900	Total	749.335 (70,77)	395.321 (37,45)	354.014 (33,54)

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE.

Vista així, la imatge d'una Catalunya receptora de migrants queda fortament matisada: existí una àmplia Catalunya expulsora de migrants que passà per experiències molt més similars a les de Múrcia, Almeria, Màlaga o Granada, que no pas a les de l'entorn de Barcelona o a les d'altres nuclis industrials del país. No podem prescindir, per tant, d'aquesta dimensió territorial com tampoc no podem obviar la dimensió temporal —quan arribaren els majors contingents d'emigrants en termes absoluts i relatius— si volem interpretar correctament el fenomen migratori a Catalunya en tota la seva complexitat. El gràfic 3, on s'ha efectuat una tria de trajectòries divergents, i els gràfics 4 i 5, on figuren els saldos migratoris provincials en termes absoluts i relatius, il·lustren aquesta diversitat en l'espai i en el temps.